

Кобетяк А.Р.,
к. філос. наук,
доцент ЗВО кафедри національної безпеки,
публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»
м. Житомир, Україна
Захарчук С.В.,
студент ЗВО 1 курсу
фікультету педагогічних технологій та освіти впродовж життя
Державний університет «Житомирська політехніка»
м. Житомир, Україна

ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ СТРУКТУРИ ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВ

Одна із основних проблем, яка сьогодні зачіпає інтереси всіх церковних організацій – це високий рівень політизації релігії. Церква перетворилась на інструмент впливу держави або окремих політичних груп на народ. Особливо це стає помітним перед черговими виборами або ж певною знаковою подією, яка потребує суспільної оцінки. Що стосується

християнства, то вже з перших віків існування воно значною мірою виявляє прихильність до держави та політичних чинників.

Мета доповіді полягає у висвітленні політизації трансформаційних процесів інституту автокефалії та його значенні у сучасній церкві. Еклезіологічна зумовленість автокефального принципу витікає із самої природи ранньої «ідеальної» церкви. Узурпація церковної влади – це порушення Богом установленого миру з земній церкві. Зрештою, це політично-адміністративні нашарування, якими обросла церковна інституція за століття свого існування. Тому, увага дослідження зосереджена на самому феномені Церкви в її історичній ретроспективі.

Стан наукової розробки обраної теми сьогодні неоднозначний. Тисячі політичних виступів, публічних заяв та офіційних листів державних діячів, богословів та ієрархів не/визнаних Помісних церков стосовно автокефальної проблематики мають чітко виражений конфесійний характер. Підписання Томосу для України в черговий раз привернуло увагу ієрархії, політологів та світських вчених зі всього світу.

Проблема політизації релігії зовсім не нова та має давню традицію та коріння. У період розквіту Візантійської імперії церква стає важливим провладним інститутом регулювання відносин у суспільстві. Більше того, церковні питання втягуються у велику геополітику. Про це свідчить боротьба Балканських країн за церковне визнання. Наприклад, процедура отримання автокефалії новою церквою передбачала для Константинопольської кафедри лише формальну роль. Характерним є приклад Болгарської автокефалії у X ст. Рішення про її надання виходило навіть не від Вселенського престолу, а від імперського Сенату й особисто ініційоване імператором Романом Лекапеном. У свою чергу до нього звернувся Болгарський цар Петро. Таким чином, у період Середньовіччя автокефалія з церковно-політичного явища, на яке вона перетворилася у добу пізньої античності, стала явищем виключно політичним [3, с. 112]. Таким воно сьогодні і залишається, про що свідчать події з наданням Томосу для Української церкви. Це питання давно вийшло за межі богословського обговорення, канонів та традиції церкви, а має яскраво виражене політичне забарвлення.

Сьогодні стало очевидним те, що з кінця I-го до середини II-го тисячоліття автокефалія еволюціонувала у фактор політичної ідентифікації для багатьох держав. Це була запозичена імперська ідентичність. Її першоджерелом був Константинополь як велична столиця єдиної легітимної християнської імперії. Болгарія, Сербія, а пізніше Московське царство пішли тим же шляхом. Автокефалія новоутвореної національної церкви розглядалась як атрибут, який дозволив би їм імітувати Новий Рим і Візантійську імперію. Автокефалія перетворилася на інструмент «переносу імперії». Цей інструмент дозволяв новоутвореним світовим

політичним центрам переносити на себе імперську ідентичність за прикладом Константинополя.

У XIX столітті почали утворюватися нові православні держави – Греція, Румунія, Сербія, Болгарія, Чорногорія. Основою їх ідентичності стала нація, а мотивом – боротьба з імперіями, які націю пригноблювали. Нові національні держави змінили й логіку автокефалії, принаймні для тих Церков, що вийшли з імперій. Якщо середньовічні автокефалії допомагали імперіям стверджуватися, то автокефалії нової доби ці імперії заперечували. Саме тому, ідея нації стала основною нової ідентичності православних народів на Балканах, а нова ідея автокефалії – основою радикальної трансформації церкви у цьому регіоні [6, р. 183]. Автокефалія продовжувала бути атрибутом державності, але тепер її було адаптовано до національних держав.

Автокефалії, які виникли у XIX ст. розвивали свої характерні риси шляхом боротьби з Османською, Австро-угорською, а згодом і Російською імперіями. Окремі народи, у тому числі український, зажадали власної автокефалії. Тому боротьба за українську автокефалію має тривалу історію та значний політичний підтекст, бо її основне бажання – отримати незалежний політичний статус.

Як приклад політичного втручання у церковні справи варто навести автокефалію Польської церкви, що стала спробою втечі від нової імперії у вигляді Радянського Союзу. У інших випадках атеїстична нова Радянська імперія сама використовувала автокефалію на свою користь. Прикладом цього є відновлення Грузинської або легалізація Болгарської автокефалії за правління Сталіна.

Згідно 34-го апостольського правила здавалося б Помісні церкви повинні підкорятися волі Вселенського престолу. Саме таку логіку трактування канонічної спадщини намагаються нав'язати грецькі богослови, наприклад Й. Зізіулас. Модель, яку пропонують греки полягає в тому, що Соборне управління церкви на Вселенському рівні відбувається за формулою коли кожен повинен слухати Вселенського патріарха та Вселенський патріарх усіх [2, с. 83].

Приписи священних канонів у яких йдеться про необхідність «співпрацювати» з наявним політичним устроєм встановлюють: «Устрій церковних справ повинен слідувати політичним і публічним прообразам» (канон 17 IV Вселенського Собору; канон 38 IV Вселенського Собору). Сюди ж варто віднести авторитетний вислів патріарха Фотія: «Церковні права. Особливо стосовно меж, мають змінюватися згідно із політичним та адміністративним територіальним суверенітетом» [1, с. 372].

Черговий приклад маніпулювання проблемою автокефалії в залежності від політичної ситуації можна простежити у виступі Константинопольського патріарха Варфоломія, який у виступі на Нараді предстоятелів православних Церков (2008р.) зробив акцент на необхідності

прояву єдності православ'я. Він прямо заявив про неприпустимість тлумачення автокефалії як підстави для повної самостійності в питаннях загальноцерковної значущості: «Саме в цьому і полягає здоровий глузд інституту автокефалії, оскільки в той час, як він гарантує незалежність внутрішнього життя і облаштування кожної Церкви, в питаннях які стосуються усієї Православної Церкви і її стосунків з тими хто поза нею, кожна автокефальна церква не має діяти самостійно, а в координації з іншими православними Церквами» [4].

Ще один важливий аспект політичних маніпуляцій навколо автокефальної тематики є явище етнофілетизму. За історичними джерелами ідея «нації» у житті звичайних людей та у формуванні держав до Французької революції, не мала етнофілетичного значення, який надається їй сьогодні. За античності та до XVIII–XIX ст., «нація» визначалась релігією і культурою, а не расою. Такою була політико-релігійна теорія персів, древніх греків, язичників-римлян, а також римлян-християн (візантійців), і такою ж мірою євреїв та мусульман. Так Вселенський патріарх був одночасно етнархом «нації» православних християн у всій Османській імперії, незалежно від раси чи мови, так само й інші патріархи, митрополити та єпископи у своїх територіях. Султан (Каліф) був етнархом мусульман, незалежно від їхньої раси, і так далі [4]. Охоплені духом етнофілетизму вибудовували співпрацю з іноземними політичними силами і підштовхували до проголошення нових автокефальних національних церков у Греції (1833), Румунії (1865), Болгарії (1870) та Албанії (1922-1928-1937). Це явище було засуджено греками (1833-1850), а пізніше на Великому Помісному соборі у Константинополі (1872). Соборно було визнано, що етнофілетизм – це не просто відхилення від здорової любові до своєї нації та держави, а створює дійсну перешкоду у співпраці між Помісними церквами та є найбільшим ворогом єдності в церкві.

Важливо підкреслити, що провідні богослови, наприклад професор І. Власовський переконаний, що автокефалія – абсолютне, а не відносне поняття. Воно однозначно пояснює самостійність в управлінні конкретної Помісної церкви. Переклад та етимологія терміну «автокефалія» не двозначно говорить про самоуправління, тобто наявність абсолютної повноти влади всередині церкви. Натомість, у канонах та правилах Вселенських соборів не розкривається можливість набуття новою церквою автокефального статусу, вони навіть не вказують прямо на цей термін [5].

Висновки. Важливо додати, що однією із основних проблем, яка сьогодні зачіпає інтереси всіх церковних організацій – це високий рівень політизації релігії. Церква перетворилась на інструмент впливу держави або окремих політичних груп на народ. Політичні та державні діячі давно активно втручаються у церковні справи, це простежується ще з часів Вселенських соборів, коли імператор скликав та очолював Вселенське

церковне зібрання. Політичні та геополітичні моменти значно вплинули і на проблеми набуття автокефального статусу новими церквами. Є низка випадків, коли правителі одноосібно надавали та відміняли рішення про автокефалію, як наприклад у випадку із Болгарією. Після зміщення церковного центру православного світу до Москви, ситуація кардинально не змінилась, адже російські правителі регулярно використовували церковний чинник у власних цілях. Активний політичний момент простежується у житті церкви і у ХХІ ст. Яскравим свідченням цього є блокування Української автокефалії з боку РПЦ, що призвело до всеправославного розділення та антиканонічної діяльності Московського патріархату в Африці та одностороннього розриву Євхаристії.

Отже, автокефалія і зараз залишається частиною нових імперських проєктів. Зокрема, Росія використовує цей чинник для максимального блокування українського церковного питання. Натомість сама Україна саме через автокефалію намагається вийти зі сфери впливу Російської Федерації. Тому можемо стверджувати, що у богословсько-канонічному та політичному контексті, на який спираються сучасні світові ієрархи, йдеться про дуже тривалий конфлікт двох парадигм автокефалії – середньовічної та модерної.

Література:

1. Говорун С. Теоретичні засади православної еклезіології у її історичному розвитку. Дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософських наук. Спеціальність 09.00. 14 – богослов'я. К., 2019. 623 с.
2. Зизиулас І. Самопонимание православных и их участие в экуменическом движении: межправославная консультация об отношении ко Всемирному Совету Церквей Шамбези (Швейцария, 19-24 июня 1995 г.) // Православие и экуменизм. 2005. С. 495.
3. Кирило (Говорун), архімандрит. (2019). Риштовання Церкви: вб́к постструктуральної еклезіології. Переклад з англ. О. Паканич. К. : ДУХ І ЛІТЕРА. 312 с.
4. Balakireva O. Religion and Civil Society in Ukraine and Russia / Olga Balakireva, Iuliia Sereda. Religion and Civil Society in Europe [edited by Joep de Hart, Paul Dekker and Loek Halman]. Dordrecht : Springer Science, 2013. P. 219–250.
5. Namee M. The Position of the Ecumenical Patriarchate in the Orthodox Church (1924). 26.09.2020. URL: <https://orthodoxhistory.org/2020/08/26/the-position-of-the-ecumenical-patriarchate-in-the-orthodox-church-1924>.
6. Sanderson C. W. Autocephaly as a function of institutional stability and organizational change in the Eastern orthodox church. University of Maryland, College Park, 2005. 196 p.